

היום נלמד בעזרת ה':

עבודה זרה דף מב

(בעמוד הקודם)

נחלקו רבי יוחנן וריש לקיש בעבודת כוכבים שנשתברה מאיליה. לדעת רבי יוחנן היא עדיין אסורה בהנאה, כי הגוי לא ביטל אותה אלא היא נשברה מאיליה. לדעת רשב"ל היא מותרת בהנאה כי מסתמא הגוי ביטל אותה, משום שהוא אומר לעצמו 'אם את עצמה היא לא הצילה, אז איך היא תוכל להציל אותי?!'.

הגמרא הקשתה על רבי יוחנן, ותירצה שאין ספק מוציא מידי ודאי.

קושיא: ואין ספק מוציא מידי ודאי? והתניא אמר ר' יהודה וכו': מעשה בשפחתו של יהודי אלים ש'הפילה' וזרקתה את הנפל לבור. ובא כהן מורה הוראה, והציץ על שפת הבור כדי לדעת האם הנפל היה זכר או נקבה, בשביל להורות לאשה את דיני טומאתה (כי יש הבדל בימי הטומאה והטהרה בין לידת זכר לנקבה). אך הוא לא ראה כלום.

ועלתה השאלה האם יש לחשוש שאכן היה שם נפל, אך הכהן לא זיהה אותו, וממילא כשהאחיל עליו הוא נטמא בטומאת אהל? ובא המעשה לפני חכמים והם טיהרו את הכהן, מפני שחולדה וברדלס מצויים בבור והם אכלו את הנפל.

והרי כאן ודאי יש נפל בבור, וספק אם גררוהו החיות, ובכל אופן אנו אומרים שספק מוציא מידי ודאי!

תירוץ: לא תימא: אל תאמר שהשפחה הטילה 'נפל' לבור, אלא תאמר שהיא הטילה 'כמין נפל' לבור. והיינו שלא ידוע לנו אם זה היה נפל או שק של שפיר. ואם כן יש כאן ספק ספיקא, ספק שהפילה שק או נפל, ואם הפילה נפל ספק האם החיות גררוהו. קושיא: והא לידע אם זכר אם נקבה הוא קתני: הרי כתוב בבברייתא שהכהן בדק האם הנפל זכר או נקבה, משמע שברור לנו שיש כאן נפל רק השאלה האם הוא זכר או נקבה. תירוץ: הכי קאמר לידע אם רוח הפילה וכו':

הכהן הלך לבדוק דבר ראשון האם היא הפילה באמת נפל, ואם אכן זהו נפל הוא יבדוק האם הוא זכר או נקבה.

תירוץ נוסף: ואיבעית אימא: כאן זה וודאי מול וודאי. כי וודאי שהיא הטילה נפל לבור, אבל גם וודאי שהחולדה הנמצאת בבור כבר גררה אותו משם.

רבי יוחנן מקשה לריש לקיש מספר קושיות

איתיביה - 'מצא תבנית יד תבנית רגל, הרי אלו אסורין מפני שכיוצא בהן נעבד'. אמאי? הא שברים ניהו!

תירוץ: הא תרגמה שמואל בעומדין על בסיסן: שמואל כבר ביאר (בדף הקודם) שמדובר במקרה שהיד והרגל עומדים על בסיס, שזהו סימן שעובדים אותם.

איתיביה - עובד כוכבים מבטל עבודת כוכבים: גוי יכול לבטל את הע"ז שהוא עובד אותה, או את הע"ז שחבר שלו עובד אותה, על ידי שהוא מקלקל אותה. אבל יהודי אינו יכול לבטל ע"ז של גוי. הקושיא, מדוע יהודי לא יכול? הרי לדעת ריש לקיש ע"ז שנשברה מאליה מתבטלת, ואם כן כשיהודי שובר את הע"ז היא אמורה להתבטל.

אב"י מתרץ: שפחסה: מדובר שהיהודי לא שבר אותה, אלא רק מעך לה את הפרצוף. קושיא: **וכי פחסה מאי הוי? וכו'!** ואם הוא רק פחס אותה מדוע זה משנה? הרי כתוב במשנה לקמן שע"ז שפחסו אותה ולא נשבר ממנה כלום מתבטלת. **תירוץ:** **הני מילי וכו'!** כל זה כשפחס אותה גוי שאז הא מבזה אותה ובזה הוא מקלקל אותה, אבל אם פחס אותה יהודי היא לא מתבטלת.

אמנם אם היא נשברה מאליה היא מתבטלת, כי הגוי כבר לא מאמין בה, משום שהיא לא הצליחה להציל את עצמה. (ולכן גם כשיהודי שובר אותה היא מתבטלת). מה שאין כן כשיהודי פוחס אותה היא לא מתבטלת, כי הגוי חושב שהיא לא מקפידה על פחיסה ולא אכפת לה שיפחסו אותה.

ורבא מתרץ: כאמת גם כשיהודי פוחס אותה היא מתבטלת בכך. אבל גזרו חכמים שיהודי לא מבטל ע"ז של גוי, מחשש שמא היהודי יגביה את הע"ז בכדי לשבור או לפחוס אותה, ובאותו הרגע שהוא הגביה אותה הוא כבר קנה אותה מההפקר,

והיא נהיית ע"ז השייכת ליהודי, וע"ז של יהודי אין לה ביטול לעולם (כפי שלומדים מפסוק לקמן דף נב').

איתיביה - עכו"ם שהביא אבנים מן המרקוליס: מרקוליס היא ע"ז העשויה מגל של אבנים וכל מי שבא לעבוד אותה זורק לה אבן. אם הגוי לקח אבנים מהמרקוליס וריצף בהם שבילים, הם מותרים בהנאה כי כשהגוי לקח מהע"ז את האבנים הוא כבר ביטל אותה. אבל ישראל שעשה כן השבילים אסורים בהנאה. והשאלה היא מדוע זה לא כמו ע"ז שנשברה מאליה?

תירוצ: הכא נמי כדרבא: כמו שתירץ רבא מקודם, שזו גזירה דרבנן שיהודי לא יכול לבטל ע"ז של גוי.

איתיביה - עובד כוכבים ששייף ע"ז מעץ, אם עשה זאת לצורכו דהיינו כדי להשתמש בנסורת, הע"ז התבטלה, והיא עצמה והנסורת שלה מותרים בהנאה. אבל אם עשה זאת לצורכה, היא נשארת אסורה אבל הנסורת מותרת, כי זורקים אותה ולא עובדים אותה.

אבל יהודי ששייף ע"ז, בכל מקרה היא והנסורת אסורים. והשאלה מדוע זה לא כמו ע"ז שנשברה?

תירוצ: הכא נמי כדרבא: כנ"ל.

איתיביה - רבי יוסי אומר: המוצא ע"ז ממתכת, מפורר אותה וזורק לרוח או זורק לים. אמרו לו חכמים - לא מועיל לזרוק את האבק ברוח כי האבק נעשה 'זבל' המזבל את השדות. ויהודי יהנה מהע"ז. השאלה, מדוע זה לא כמו ע"ז שנשברה?

תירוצ: הכא נמי כדרבא: כנ"ל.

איתיביה - רבי יוסי בן יסאן אומר מצא צורת דרקון וכו': סתם צורה של דרקון היא ע"ז.

השאלה היא, מדוע אם ודאי לנו שישראל חתך את הראש של הדרקון הוא אסור בהנאה? הרי זו ע"ז שנשברה.

תירוצ: הכא נמי כדרבא: כנ"ל.

איתיביה - רבי יוסי אומר אף לא ירקות: אסור לזרוע ירקות תחת עץ אשירה בימות הגשמים, בגלל שהעלים של העץ נושרים עליהם ונהפכים לזבל (= דשן), ובעל הירקות נהנה מהעץ של עבודה זרה. והשאלה מדוע העלים לא נחשבים כע"ז שנשברה מאליה?

תירוץ: שאני התם דעיקר עבודת כוכבים קיימת: בגלל שהעץ שהוא עיקר הע"ז נשאר קיים, גם העלים שלו אינם מתבטלים.

קושיא: והא שיפוין וכו': הרי אמרנו שגוי ששייף ע"ז לצורכה, היא אסורה אבל הנסורת מותרת. מוכח שהנסורת מותרת למרות שעיקר הע"ז קיימת ונשארת אסורה. ואם כן מדוע העלים אינם מותרים?

רב הונא בריה דרב יהושע מתרץ: זו הדרך של הע"ז אשירה, להשיר עלים ישנים ולהצמיח עלים חדשים. ולכן לא שייך לומר שצורת הגדילה הטבעית שלה תהיה הביטול שלה. ולכן העלים לא מתבטלים, כי זו הדרך שלהם לנשור. מה שאין כן בשויף, שהנסורת אינה הצורה הטבעית של הע"ז, והיא נזרקת לפח.

ריש לקיש מקשה לרבי יוחנן:

איתיביה ר' שמעון בן לקיש לר' יוחנן: קן ציפורים הנמצא בראש אילן של הקדש, לא נהנין מהקן ולא מועלין (להלן יתבאר טעם הדבר). אבל קן שנמצא בראש עץ אשרה, יתיז בקנה' כלומר יכה במקל על הקן ויזרוק אותו מהעץ ויקח את העצים וישתמש בהם. אבל לא יעלה על העץ כדי לקחת את הקן, כי אז הוא ישתמש בעץ ונמצא שהוא נהנה מהאשירה. עד כאן המשנה במעילה.

קא סלקא דעתך: ריש לקיש הבין שמדובר במקרה שהציפור שברה חתיכות ענפים מהעץ עצמו, ועשתה מהם קן. ואומרת המשנה שיכה במקל על הקן, יזרוק אותו וישתמש בעצים. מוכח שלאחר שנשברה הע"ז היא מתבטלת, ולכן הענפים של הקן שנשברו מהעץ מותרים. וקשה על רבי יוחנן הסובר שע"ז שנשברה מאליה אסורה.

תירוץ: הכא במאי עסקינן כגון דאייתי עצים מעלמא וקינתה בהן: מדובר שהציפור הביאה עצים ממקום אחר ובנתה קן על העץ הזה. ואין מכאן שום ראייה לע"ז שנשברה.

הוכחה: דיקא נמי: וכך גם מדוייק מדברי המשנה שם. האומרת שבעץ של הקדש לא נהנים מהקן ולא מועליו. אם נאמר שהיא הביאה עצים מקום אחר, מובן מדוע מצד אחד לא נהנים מהקן ומצד שני לא מועלים בו (אם אכן נהנו ממנו). כי אין בו מעילה מהתורה משום שהקן הגיע מעצים אחרים, אבל מדרבנן אסור להנות ממנו מחשש שיבוא להנות מעצי האילן עצמו שהם הקדש.

אבל אם נאמר שהיא בנתה קן מהעצים של העץ עצמו, מדוע אין בהנאה מהקן מעילה בהקדש?

דחייה: מידי איריא? האם זו הוכחה? מדובר שהיא בנתה קן מעצים של העץ הקדש עצמו, והסיבה שאין בקן מעילה בגלל שהיא לקחה עצים שגדלו לאחר שכבר הוקדש העץ. והתנא סובר שאין מעילה בגידולין של העץ, אלא רבנן אסרו להנות מהם. (והוא הדין בעץ אשירה. היא בנתה את הקן מהעצים של העץ עצמו, ומכך שהעצים מותרים בהנאה יש ראייה לרבי יוחנן שע"ז שנשברה מותרת).

תירוץ נוסף: רבי אבהו וכו': מדובר שהציפור בנתה את הקן מענפים של העץ עצמו, וכוונת המשנה 'יתיז' לא על הקן אלא על האפרוחים. כי אכן הענפים שנשברו מהעץ אסורים בהנאה כדעת רבי יוחנן, אבל האפרוחים מותרים. והחידוש בדברי המשנה שאנו לא אסורים להתיז במקל מחשש שיבוא לעלות באילן ויהנה מהע"ז.

(אמנם ברישא לגבי עץ של הקדש, מדובר על הנאה מהענפים עצמם שגדלו לאחר ההקדשה. והתנא סובר שאין מעילה בגידולין, ורבנן אסרו להנות מהם, אבל מדאורייתא אין בהם מעילה. וכל שכן שאסור להנות מהענפים שגדלו בעץ אשירה שהם אסורים מדאורייתא. אבל בסיפא לגבי עץ אשירה, מדובר על האפרוחים שמותרים, והוא הדין בעץ של הקדש האפרוחים מותרים).

א"ל רבי יעקב לרבי ירמיה בר תחליפא: אני אסביר לך את המשנה במעילה אליבא דרבי יוחנן. לגבי האפרוחים, בין באשירה ובין בהקדש הם מותרים. ואילו הביצים שעדיין לא נבקעו מהם האפרוחים, בשני העצים אסורים, בגלל שהם צריכים את העץ וגזרו עליהם רבנן כמו על העץ עצמו.

אמר רב אשי - ואפרוחין שצריכין לאמן: שעדיין אינם יכולים לעוף, נחשבים כמו 'ביצים'.

משנה: צורת חמה, צורת לבנה: צורת מזל חמה או מזל לבנה, דהיינו צורות שהעכו"ם מייחסים למזל השמש.

דרקון: דומה לנחש.

יוליסם לים המלח: כלומר אסורים בהנאה, ועליו להוליכם לים המלח שספינות לא שטות שם ואין חשש שמא מישהו ימצא אותם ויהנה מהם.

רבן שמעון בן גמליאל אומר: אם הצורות הללו נמצאות על כלים מכובדים, דהיינו על כלים שמיועדים לשימוש מכובד, אסורים, ואם הן נמצאות על כלים שמיועדים לשימוש בזוי, מותרים. ויבואר בגמ'.

גמרא: קושיא: למימרא: וכי רק לכלים עם צורת חמה / לבנה / דרקון הם עובדים? והרי למדנו בברייתא - השוחט בהמה לשם השר הממונה על ההרים או הגבעות [- כך ג' הב"ח], או לשם השר הממונה על הימים או הנהרות וכו', או לשם שלשול קטן (- תולעת), הרי אלו זבחי מתים והבהמה אסורה בהנאה. ע"כ הברייתא. נמצא שהם עובדים צורות נוספות ולא רק חמה ולבנה ודרקון.

תירוצו: אמר אביי: הם עובדים לכל צורה שהם מוצאים, וחכמים לא אסרו את כל הצורות מספק, שאם כן אין שום צורה מותרת, אבל רק צורת חמה ולבנה ודרקון הם מציינים על הכלים כדי לעובדם, כיון שהם צורות חשובות להם והם עובדים אותם, אבל צורות אחרות שעל כלים הם רק לנוי בעלמא.

מנסיט רב ששת חומרי מתנייתא: רב ששת היה מלקט משניות וברייתות קשות כדי לתרץ אותם, והיה אומרם בבית המדרש כדי שיתנו ליבם לבאר אותם.

אחת מהברייתות היא - **כל המזלות מותרין חוץ ממזל חמה ולבנה, וכל הפרצופין מותרין חוץ מפרצוף אדם, וכל הצורות מותרות חוץ מצורת דרקון.**

הגמ' מבארת מדוע הברייתא הזאת קשה:

אמר ר' מר, 'כל המזלות מותרין חוץ ממזל חמה ולבנה', **הא במאי עסקינן?** אם כוונת הברייתא שמותר לצייר את כל המזלות חוץ ממזל חמה ולבנה, והרי אסור לצייר את המזלות, שנאמר **"לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זָהָב לא תעשו לָכֶם"**,

דהיינו לא תעשו כדמות נְשָׁמְשִׁי המשמשים לפני במרום, והם מלאכים כוכבים ומזלות.

אלא פשיטא במוצא: אלא בהכרח כוונת הברייתא שאם מצא כלים שמצויינים עליהם מזלות חוץ ממזל חמה ולבנה, מותרים. וכפי שלמדנו במשנתנו 'המוצא כלים ועליהם צורת חמה צורת לבנה צורת דרקון יוליכם לים המלח', אבל צורת שאר המזלות מותרים.

על פי מה שהתבאר שמדובר במוצא, הרי שהמציעתא (= האמצע) של הברייתא קשה:

אי במוצא, אימא מציעתא, 'וכל הפרצופות מותרין חוץ מפרצוף אדם', ואם מדובר במוצא כלי עם צורת פרצוף אדם נדוע הוא אסור? והרי משנתנו אמרה 'המוצא כלים ועליהם צורת חמה צורת לבנה צורת דרקון יוליכם לים המלח', ומשמע שרק צורת דרקון אסור אבל צורת אדם לא נאסר.

אלא פשיטא בעושה: אלא במציעתא מדובר במי שמצייר על הכלי, ועל זה אומרת המציעתא של הברייתא שמותר לצייר פרצופים של בעלי חיים, ורק פרצוף אדם אסור, וכדברי רב הונא בריה דרב יהושע (לקמן) שאסור לצייר דמות אדם.

על פי מה שהתבאר שמדובר בעושה, הרי שהסיפא של הברייתא קשה:

אי בעושה, אימא סיפא, 'וכל הצורות מותרות חוץ מצורת דרקון', וקשה שהרי מותר לצייר צורת דרקון, שנאמר **"לא תַעֲשֶׂן אֱתִי אֱלֹהִי כִסֶּף וְאֱלֹהִי זָהָב לֹא תַעֲשֶׂן לָכֶם"**, דהיינו לא תעשו כדמות נְשָׁמְשִׁי המשמשים לפני במרום, אבל צורת דרקון שאינה במרום מותר לעשות.

אלא פשיטא במוצא: אלא בהכרח כוונת הסיפא של ברייתא במוצא כלי שמצוייר עליו דרקון, וכפי שלמדנו במשנתנו 'המוצא כלים ועליהם צורת חמה צורת לבנה צורת דרקון יוליכם לים המלח'.

קושיא: רישא וסיפא במוצא ומציעתא בעושה: וכי ברישא ובסיפא של הברייתא מדובר במוצא, ובמציעתא מדובר בעושה?

תירוץ: אמר אביי אין (= כן!), רישא וסיפא במוצא, ומציעתא בעושה.